

Передумови врахування екологічного фактора в регулюванні міжнародних економічних відносин

Основними напрямками прояву екологічного фактора в міжнародних економічних відносинах є: 1) транскордонне перенесення забруднюючих речовин; 2) спільне використання природних ресурсів, їх забруднення та виснаження; 3) міжнародна торгівля, яка сьогодні є одним з основних каналів розповсюдження екологічної небезпеки. Для того щоб діяльність економічної системи не виходила за рамки екологічних обмежень, вирішальним фактором є відповідальність суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, що забруднюють навколишнє середовище, за його зворотній вплив на діяльність інших економічних суб'єктів. Історично склалося, що головну роль у подібному еколого-економічному регулюванні зовнішньоекономічної діяльності повинен виконувати національний уряд.

Вступ

Актуальність дослідження обумовлена тим, що у сучасних умовах господарювання детального вивчення потребує регулювання міжнародних економічних відносин України з урахуванням екологічного фактора (насамперед міжнародної торгівлі). Це відіграє винятково важливу роль у реформуванні та підвищенні ефективності використання сучасної системи господарювання України, коли в умовах інтернаціоналізації комерційно господарської діяльності підприємств виникає необхідність розроблення дієвого механізму регулювання міжнародної торгівлі України з урахуванням екологічного фактора.

При дослідженні екологічного фактора у регулюванні міжнародних економічних відносин було проаналізовано наукові результати, що викладені в працях К. Стеїнінгера [1], О.М. Теліженка [2, 3], О.Ф. Балацького, А.Ю. Жулавського [3], В.М. Кислого [3, 4], Л.Г. Мельника [5, 6] та інших, де відображаються більшою мірою суб'єктивні оцінки, рекомендації щодо ситуації, яка склалася в галузі міжнародного регулювання економічних відносин з урахуванням екологічного фактора. Ми вважаємо, що з науково-практичного погляду недостатньо дослідженою залишається проблема оптимальної взаємодії системи управління міжнародними економічними відносинами та еколого-економічним потенціалом країни, що вимагає нових підходів до розроблення стратегії екологізації міжнародних економічних відносин.

Поставлення задачі

Основною метою дослідження є виявлення можливих напрямків екологізації міжнародних економічних відносин України в умовах ліквідації державної монополії на зовнішньоекономічну діяльність.

Результати

Проведений аналіз показав, що сучасній економічній системі необхідно намагатися досягнути стану, при якому вплив будь-якої економічної діяльності не перевищує

Грищенко Вадим Федорович, асистент кафедри управління Сумського державного університету.

© В.Ф. Грищенко, 2006

екологічних обмежень. Проблема врахування прояву екологічного фактора в міжнародних економічних відносинах різних країн та їх регулювання на цій основі є однією з найменш досліджених. На нашу думку, прояв цього фактора в міжнародних економічних відносинах можна розглядати за такими основними напрямками [7, с.35; 8, с.171]: 1) транскордонне перенесення забруднюючих речовин; 2) спільне використання природних ресурсів, їх забруднення та виснаження; 3) міжнародна торгівля, яка сьогодні є одним з основних каналів розповсюдження екологічної небезпеки.

Це обумовлює необхідність створення спеціального державного органу, який би вивчав зворотний вплив стану навколишнього середовища на поведінку (поведінку) суб'єктів господарювання (економічних агентів). Подібний вплив може проявлятися на різних рівнях економічної системи. "Екологічні ефекти" можуть проявлятися на локальному рівні (індивід або локальне співтовариство), але в більшості випадків їхній прояв мають регіональний, національний або глобальний характер, незбагнений для окремо узятото індивіда.

Спеціальний державний орган повинен збирати інформацію про стан навколишнього середовища і передавати її відповідному суб'єктові зовнішньоекономічної діяльності, що її потребує, на тому або іншому рівні економічної системи. Будь-який рівень економічної системи (регіональний, національний або глобальний) може бути обраний як базовий інформаційний рівень, що збирає інформацію про інші рівні економічної системи. Це стає можливим з тієї причини, що суб'єкти економічної діяльності будь-якого рівня зіштовхуються з тим, що прийнято називати проблемою браку інформації (проблемою невизначеності).

Сучасна економічна теорія ігнорує проблему невизначеності, припускаючи, що вона просто допускається на даному етапі історичного розвитку. Вважається, що будь-який "екологічний ефект" є зовнішнім ефектом виробництва або споживання якого-небудь блага. Так само робиться припущення про те, що цілком інформований центральний орган регулювання зовнішньоекономічної діяльності (національний уряд) знає точну величину цих екстерналії і тому може правильно їх врахувати. У реальному житті уряд будь-якої країни зіштовхується з проблемою невизначеності, браку інформації і, як наслідок, для того, щоб найбільш адекватним чином реагувати на невизначеність, може застосовувати величезну кількість інструментів: стандарти, податки, митні тарифи тощо. Якщо цього недостатньо, як крайня міра можуть застосовуватися законодавчо закріплені торговельні обмеження.

Таким чином, можна зробити висновок, що ефективне державне регулювання міжнародних економічних відносин з урахуванням екологічного фактора може здійснюватися за допомогою певної сукупності конкретних методів, форм та інструментів (рис. 1).

Загальновідомий факт, що ринкові механізми не завжди спрацьовують й дають бажаний результат із врахування екологічного фактора в міжнародній торгівлі та міжнародних відносинах взагалі. Тому, на нашу думку, для забезпечення врахування екологічного фактора в міжнародних економічних відносинах необхідне втручання відповідних регулюючих державних та недержавних структур.

Економічні рішення, які приймаються керівництвом країн, що розвиваються в процесі міжнародної торгівлі, при визначенні виграшу від міжнародної торгівлі, як правило, не враховують негативний вплив на навколишнє природне середовище. На нашу думку, виграш від міжнародної торгівлі повинен зіставлятися з витратами, що викликані погіршенням стану навколишнього природного середовища. У цьому

випадку міжнародна торгівля буде вигашною тільки тоді, коли традиційний вигреш буде перевищувати втрати від зниження якості навколишнього природного середовища.

Таким чином, для того щоб діяльність економічної системи не виходила за рамки екологічних обмежень, вирішальним фактором є відповідальність суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності за вплив забрудненого навколишнього середовища на діяльність інших економічних суб'єктів. Історично склалося, що головну роль у подібному еколого-економічному регулюванні зовнішньоекономічної діяльності повинен виконувати національний уряд.

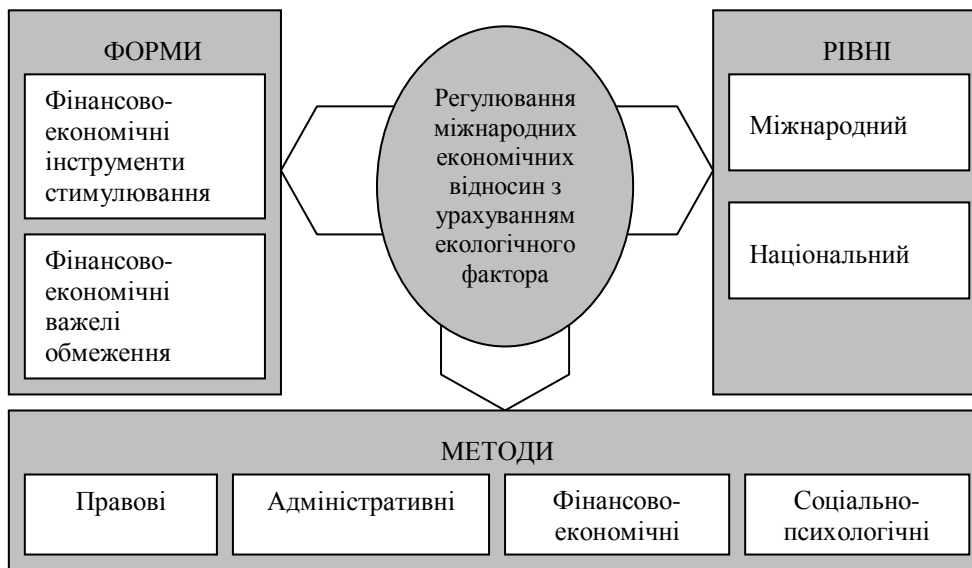

Рисунок 1 – Методи, форми і рівні державного регулювання міжнародних економічних відносин з урахуванням екологічного фактора [9, с.105]

Якщо держава вирішує застосовувати більш жорсткі екологічні регулятори, це неминуче приводить до зростання сукупних витрат виробництва. Існуюча основа (теорія) регулювання міжнародної торгівлі, що не надає явної екологічної компенсації, призводить до ризику втрати значної частки національного доходу через неконкурентоспроможновисокий рівень цін на вироблену екологічно орієнтовану продукцію. Сьогодні природоохоронні витрати становлять лише незначну частину сукупних витрат виробництва практично в усіх секторах економіки. Отже, екологічний фактор або взагалі не впливає, або лише незначною мірою впливає на торговельні потоки і рішення, які приймаються суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності. До деякої міри це може впливати на основу регулювання міжнародної торгівлі, що, у свою чергу, перешкоджає здійсненню ефективного еколого-економічного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Можна припустити, що є два шляхи, що у майбутньому приведуть до трансформації існуючої основи регулювання міжнародної торгівлі як одного з основних елементів сталого розвитку.

Перший шлях. Подальший рух до економічної інтеграції приведе до застосування більш жорстких торговельних бар'єрів, що, в свою чергу, повинно привести до удосконалення еколого-економічного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Якщо ж основа регулювання міжнародної торгівлі залишиться без змін, то це приведе до підвищення опору економічної системи проти жорсткості національної екологічної політики через тиск міжнародної конкуренції.

Другий шлях. Швидше за все у майбутньому зросте контроль за природоохоронними витратами. Однак як тільки економічна система перейде до більш ефективного використання синергізму в економічних і екологічних процесах, необхідність такого контролю застаріє, тому що природоохоронні витрати стануть практично невіддільні від економічної системи. Але на стадії трансформації значення контролю за природоохоронними витратами як складової витрат виробництва значною мірою зростатиме.

Міжнародні угоди про еколого-економічне регулювання зовнішньоекономічної діяльності повинні ґрунтуватися на системах фізичного обліку порівняльних переваг. Проте високі адміністративні вимоги і труднощі міжнародного зіставлення фізичних порівняльних переваг роблять подібні угоди застосовними тільки для основних виробничих секторів світової економіки, хоча екологічно орієнтована система міжнародної торгівлі звичайно могла б базуватися на них.

Розвиток міжнародної торгівлі відображає всі процеси, які відбуваються у світовому господарстві у сфері виробництва матеріальних благ та послуг. Товарообмін продукцією базується на розбіжностях в забезпеченості ресурсами, а також спеціалізації країн щодо виробництва окремих видів послуг, товарів або їх компонентів. Основними причинами вагомих змін у структурі міжнародної торгівлі є зміни в розміщенні окремих виробництв добувної та переробної промисловості, коливання споживчого попиту, глибокі зміни транспортної системи світу та кон'юнктури світового ринку. При цьому процес залучення до міжнародної торгівлі країн, що розвиваються, відповідає насамперед інтересам високорозвинених країн. Без сумніву, цим обумовлено переміщення на периферію світового господарства виробничих потужностей багатьох галузей промисловості з країн Західної Європи, США та Японії. Тобто відбувається перенесення трудо- та енергоємних виробництв, а також екологічно брудних галузей промисловості (металургія, хімічна промисловість, виробництво будівельних матеріалів тощо). Це стало можливим в умовах сучасного розподілу праці: все більша кількість країн світу залучається в процес створення того чи іншого товару або послуги на всіх стадіях виробничого циклу – в процес міжнародного товарообміну.

Дієвий механізм державного регулювання міжнародних економічних відносин України з урахуванням екологічного фактора, обумовлений сучасним станом навколишнього природного середовища та ринковими умовами господарювання, схематично можна представити в таблиці 1 як сукупність програмно-координаційних, фінансово-економічних, організаційно-економічних і правових форм, методів, принципів, інструментів та важелів, які застосовуються в практиці міжнародних економічних відносин України.

Якщо розглядати ЗЕД як відкриту систему взаємопов'язаних елементів, кожен з яких має притаманні лише йому одному властивості, то структуру механізму державного регулювання ЗЕД можна представити як таку, що складається з двох основних частин – керуючої та керованої. Принципову схему керуючої та керованої підсистем регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні можна зобразити на рис. 2.

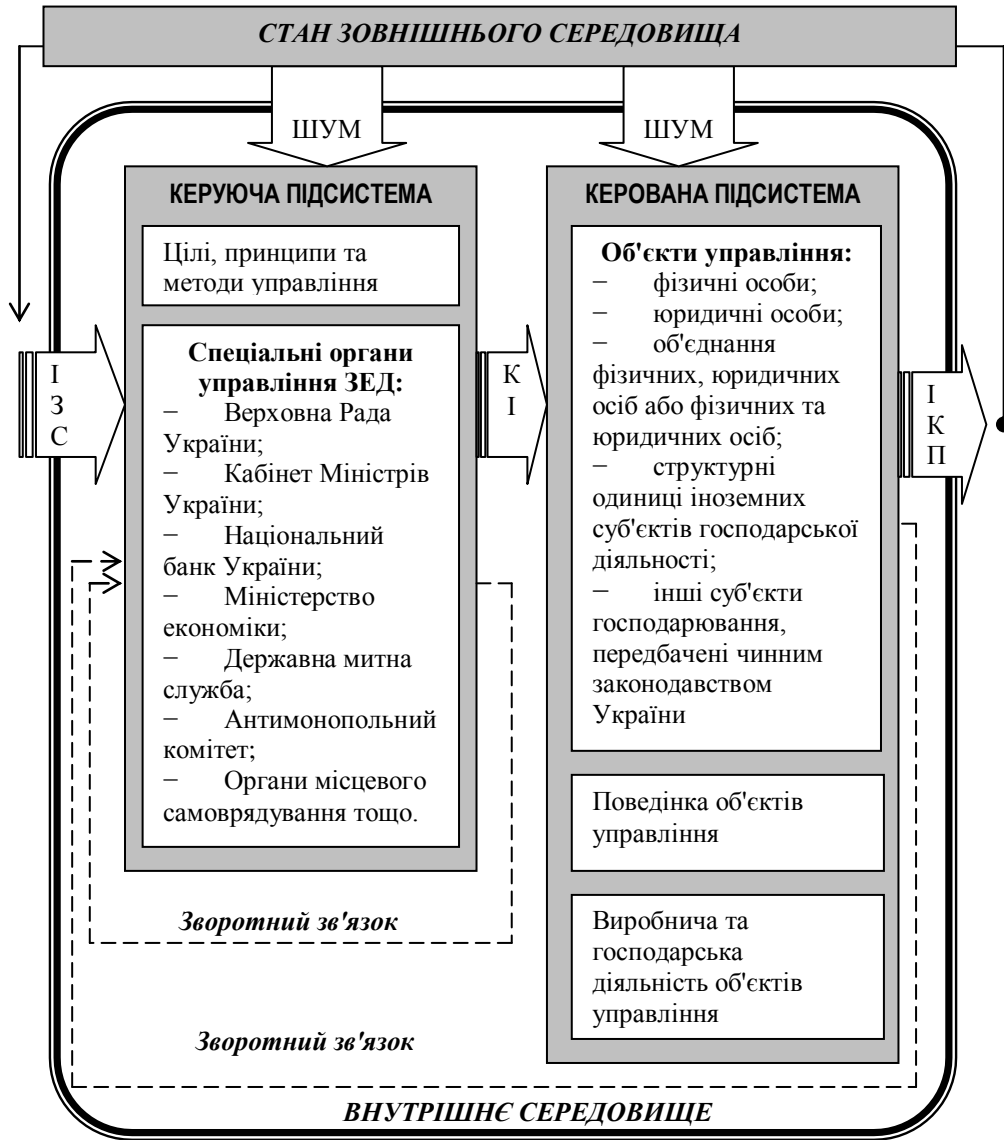

Рисунок 2 – Принципова схема керуючої та керованої підсистем регулювання зовнішньоекономічної діяльності

Керуючу підсистему являють спеціальні органи державного управління, що безпосередньо розробляють і реалізують рішення з метою найбільш повного використання потенційних можливостей керованої підсистеми і досягнення поставленої мети. Керуюча підсистема управління ЗЕД сприймає імпульси зовнішнього середовища (ІЗС) та імпульси, які стосуються її власного стану, а також стану внутрішнього

середовища всієї системи управління ЗЕД за допомогою каналів зворотного зв'язку. На основі отриманих імпульсів керуюча підсистема управління ЗЕД починає діяти – формує конкретні (кількісні та якісні) значення результату від здійснення ЗЕД, тобто формує загальну мету здійснення ЗЕД та можливі шляхи її досягнення. Потім відбувається формування керуючого імпульсу (КІ), що має характер команди, і його доведення до керованої підсистеми.

На рис. 2 видно, що керована підсистема, як і керуюча, може сприймати імпульси зовнішнього середовища, які за своєю сутністю є шумом і перешкоджають досягненню мети, сформованої керуючою підсистемою управління ЗЕД. Під впливом керуючого імпульсу (КІ) та шуму керована підсистема починає діяти (виконувати завдання керуючої системи), отримуючи при цьому певні результати. Перед тим як відправити результати своєї діяльності у зовнішнє середовище, керована система інформує керуючу підсистему, використовуючи канал зворотного зв'язку, про виконання отриманої задачі.

У свою чергу, керуюча підсистема знову починає діяти, порівнюючи отриману інформацію про результати роботи з метою здійснення ЗЕД. Якщо отримані результати збігаються зі сформованою метою, то керована підсистема отримує новий командний імпульс із дозволем надіслати отримані результати у зовнішнє середовище. Далі формується і надсилається у зовнішнє середовище імпульс керованої підсистеми (ІКС) у вигляді товарів, послуг, інформації та відходів. Але якщо збіг мети й отриманого результату відсутній, керуюча підсистема формує нові команди-імпульси, коригуючи діяльність керованої підсистеми. Подібна принципова схема роботи керуючої та керованої підсистем управління ЗЕД відбиває сукупність тісно пов'язаних між собою процесів планування, організації, мотивації та контролю ЗЕД, що забезпечують формування та досягнення цілей зовнішньоекономічної діяльності.

Основними задачами державного регулювання міжнародних економічних відносин України з урахуванням екологічного фактора є:

- 1) економічна оцінка наслідків „експорту-імпорту” неекологічної продукції, технологій та послуг і розроблення відповідних інструментів регулювання;
- 2) врахування екологічних факторів та обмежень в теорії та практиці міжнародної торгівлі, вивчення впливу національної еколого-економічної політики на конкурентоспроможність вітчизняної продукції, послуг та економічної системи в цілому;
- 3) теоретичне обґрунтування та розроблення відповідної міжнародної еколого-економічної політики з урахуванням вимог сталого розвитку.

Механізм державного регулювання міжнародних економічних відносин України повинен базуватися на таких принципах: суверенітету України у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності, який передбачає виключне право громадян України самостійно та незалежно здійснювати зовнішньоекономічну діяльність на території України; обов'язку країни неухильно виконувати всі договори і зобов'язання у сфері міжнародних економічних відносин; свободи зовнішньоекономічного підприємництва, правом вступати у зовнішньоекономічні зв'язки, здійснювати їх у будь-яких формах, які прямо не заборонені чинними законами України, дотримуватися законів України, бути власниками всіх одержаних результатів; юридичної рівності і неприпустимості дискримінації, заборонами будь-яких, крім передбачених законами України, дій держави, результатом яких є обмеження прав і дискримінація суб'єктів і об'єктів зовнішньоекономічної діяльності, а також іноземних об'єктів господарської діяльності

за формами власності, місцем розташування та іншими ознаками; неприпустимості обмежувальної діяльності, крім випадків, передбачених законами України; забезпечення верховенства закону – неухильне дотримання в управлінні зовнішньоекономічною діяльністю законів України, заборона застосування підзаконних актів та актів управління місцевих органів, що створюють для суб'єктів і об'єктів зовнішньоекономічної діяльності менш сприятливі умови, ніж ті, які встановлені законами України; захисту суб'єктів і об'єктів зовнішньоекономічної діяльності; забезпечення державою однакового захисту всіх суб'єктів і об'єктів зовнішньоекономічної діяльності та іноземних об'єктів господарської діяльності на її території згідно з законами України; захищає всі об'єкти зовнішньоекономічної діяльності України за межами країни; здійснює захист державних інтересів України як на її території, так і за її межами лише згідно із законами України, умовами підписаних нею міжнародних договорів та нормами міжнародного права; еквівалентності обміну, неприпустимості демпінгу за умов, що низький рівень цін не зумовлюється відповідним рівнем витрат виробництва такого товару в Україні.

Висновки

Проведений аналіз показав, що сучасній економічній системі необхідно намагатися досягнути стану, при якому вплив будь-якої економічної діяльності не перевищує екологічних обмежень. "Екологічні ефекти" зовнішньоекономічної діяльності можуть мати локальний, регіональний, національний або глобальний характер. Основними напрямками прояву екологічного фактора в міжнародних економічних відносинах є: 1) транскордонне перенесення забруднюючих речовин; 2) спільне використання природних ресурсів, їх забруднення та виснаження; 3) міжнародна торгівля, яка сьогодні є одним із основних каналів розповсюдження екологічної небезпеки. Для того щоб діяльність економічної системи не виходила за рамки екологічних обмежень, вирішальним фактором є відповідальність суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, що забруднюють навколишнє середовище, за його зворотний вплив на діяльність інших економічних суб'єктів. Історично склалося, що головну роль у подібному еколого-економічному регулюванні зовнішньоекономічної діяльності повинен виконувати національний уряд.

Державне регулювання міжнародних економічних відносин з урахуванням екологічного фактора може здійснюватися за допомогою певної сукупності конкретних методів, форм та інструментів. Усі методи державного регулювання міжнародних економічних відносин можна розбити на такі групи: адміністративні і правові методи, прямі і непрямі економічні методи та соціально-психологічні методи.

Механізм державного регулювання міжнародних економічних відносин України з урахуванням екологічного фактора можна представити як сукупність програмно-координаційних, фінансово-економічних, організаційно-економічних і правових форм, методів, принципів, інструментів та важелів, які застосовуються у практиці міжнародних економічних відносин України. Основними його задачами є: 1) економічна оцінка наслідків „експорту-імпорту” неекологічної продукції, технологій та послуг і розроблення відповідних інструментів регулювання; 2) врахування екологічних факторів та обмежень в теорії та практиці міжнародної торгівлі, вивчення впливу національної еколого-економічної політики на конкурентоспроможність вітчизняної продукції, послуг та економічної системи в цілому; 3) теоретичне

обґрунтування та розроблення відповідної міжнародної еколого-економічної політики з урахуванням вимог сталого розвитку.

Механізм державного регулювання міжнародних економічних відносин України повинен базуватися на таких принципах: 1) суверенітету України у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності; 2) свободи зовнішньоекономічного підприємництва; 3) юридичної рівності і неприпустимості дискримінації; 4) захисту всіх суб'єктів і об'єктів зовнішньоекономічної діяльності; 5) еквівалентності обміну.

1. *K. Steining* Reconciling trade and environment: towards a comparative advantage for long-term policy goals // *Ecological Economics*. 1994. – N.9. – P. 23-42.
2. *Телиженко А.М.* Экономика чистого воздуха: международное управление. – Сумы: ИТД "Университетская книга", 2001. – 326 с.
3. *Теплоэнергетика*: зовнішні витрати і проблеми прийняття рішень / За заг. ред. О.Ф. Балацького, О.М. Телиженка. – Суми: Вид-во "Слобожанщина", 2001. – 396 с.
4. *Кислый В.Н., Лапин Е.В., Трофименко Н.А.* Экологизация управления предприятием: Монография. – Сумы: ВТД "Университетская книга", 2002. – 232 с.
5. *Мельник Л.Г., Кубатко О.В.* Влияние внешнего сектора и роль державы в стимулировании экономического зростання в Україні // *Вісник Сумського державного університету*. – 2005. – №2(74). – С. 71–75.
6. *Мельник Л.Г., Кубатко О.В.* Діяльність підприємств у світлі синергетики // *Вісник Сумського державного університету*. – 2005. – №10(82). – С. 117–123.
7. *Грищенко В.Ф.* Экологизация международных отношений как фактор формирования экспортного потенциала Украины // *Проблеми оцінки економічного потенціалу підприємства та механізм використання його показників*: Всеукраїнська науково-практична конференція. – Суми: Вид-во СумДУ, 2004. – 63 с.
8. *Грищенко В.Ф.* Экологизация международных отношений как фактор формирования экономического потенциала территории // *Вестник Сумского государственного университета*. – 2004. – №9(68). – С.170–174.
9. *Грищенко В.Ф.* Екологічний фактор у регулюванні міжнародних економічних відносин // *Вісник Сумського державного університету*. – 2005. – №10(82). – С. 102–110.

Отримано 12.12.2006 р.

В.Ф. Грищенко

Предпосылки учета экологического фактора в регулировании экономических отношений

Основными направлениями проявления экологического фактора в международных экономических отношениях являются: 1) трансграничный перенос загрязняющих веществ; 2) совместное использование природных ресурсов, их загрязнение и истощение; 3) международная торговля, которая сегодня является одним из основных каналов распространения экологической опасности. Для того чтобы деятельность экономической системы не выходила за рамки экологических ограничений, решающим фактором является ответственность субъектов внешнеэкономической деятельности, которые загрязняют окружающую среду, за ее влияние на деятельность других экономических субъектов. Исторически сложилось так, что основную роль в подобном эколого-экономическом регулировании внешнеэкономической деятельности должно играть национальное правительство.